

LEERLIJN	
Titel	Sporen uit het Twentse verleden
Periode	Het gehele schooljaar

ALGEMEEN	
Titel activiteit	Jager-verzamelaars in Twente
Groep	5 en 6
Soort activiteit	Les door de groepsleerkracht
Plaats	Klaslokaal en schoolplein
Duur	Drie lessen van 60 minuten
Leergebied	Geschiedenis, tijdvak jagers en boeren
Discipline	Cultureel erfgoed
Thema	Hoe en wanneer leefden in onze regio de jager-verzamelaars?
Omschrijving van de activiteit	Volgens didactische principes • Oriënteren: De leerlingen bestuderen en analyseren getekende platen over verschillende tijden. • Onderzoeken: De leerlingen maken een plaatjesspin over een stamlid van de jager-verzamelaars. • Uitvoeren: Iedere leerling ontwerpt zelf iets dat de jager-verzamelaars gebruikt zouden kunnen hebben. • Evalueren: De leerkracht bespreekt het project met de kinderen.
Plaats in de reeks	Project voor groep 5 en 6 waarbij op school gewerkt wordt met cultureel erfgoed en die nadrukkelijk gericht zijn op de geschiedenis van Twente. Dit derde project geeft de leerling inzicht in de wezenlijke verschillen tussen de agrarische en de eerdere jager-verzamelaars samenleving en laat de leerling zich verplaatsen in de jager-verzamelaar die in de steentijd in Twente leefde.
Leeropbrengst	SLO kerndoel 56 • De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. • De leerlingen verplaatsen zich in de wereld van de jager-verzamelaars door hun hoofd maar ook hun fantasie te gebruiken. Ze ondervinden aan den lijve een aspect van het leven van de jager-verzamelaars.
Rolverdeling	Oriëntatiefase: kringgesprek waarin de leerlingen vrij kunnen associëren en de leerkracht zo nu en dan de goede kant op stuurt. Onderzoeksfase: gestructureerde, door de leerkracht voorbereide opdracht waarin feiten worden aangehouden maar daarbinnen veel ruimte is voor de leerlingen om hun fantasie te gebruiken. Uitvoeringsfase: de leerkracht heeft een faciliterende rol; de leerlingen kunnen hun fantasie en creativiteit de vrije loop laten.

UITVOERING	
Tijdspad	Les 1 oriëntatie: 30 minuten Les 2 onderzoek: 105 minuten Les 3 uitvoering: 45 minuten
Vorbereiding	Bereid het volgende voor: Vraag eventueel hulp aan ouders voor het verzamelen van de materialen die nodig zijn bij les 3. Het gaat om hout, takjes, veertjes, gedroogd gras, steentjes en bladeren, lapjes en reepjes leer (koop bv voor weinig

	geld een kledingstuk van (dun) leer bij een kringloopwinkel), enkele dekens of grote doeken. Zet per les de volgende materialen klaar: Les 1: • Bijlage 1 'Plaat De eerste boeren' en bijlage 2 'Plaat Jagers en verzamelaars in Twente' klaarzetten op het digibord Les 2: • Bijlage 3 'Verhaal Het Geheim van de Vleesdief' dubbelzijdig printen in kleur en nieten of inbinden. • Bijlage 4 'Knipbladen stam en voorwerpen' eenmaal enkelzijdig en in kleur printen. De pagina met voorwerpen even terzijde leggen. • Bijlage 5 'Knipbladen voedsel en dieren' twaalf keer enkelzijdig en in kleur printen. • Vorm van bijlage 4 en 5 twaalf stapeltjes knipbladen door telkens een ander blad met een stamlid (bijlage 4) bij ieder van de twaalf setjes van bijlage 5 te voegen. • Neem nu de pagina met voorwerpen uit bijlage 4 en volg de aanwijzingen bovenaan het blad. • Bijlage 6 'Voorbeelduitwerking onderzoeksfase' klaarzetten op digibord. • Bijlage 5+ bij de hand houden voor uw eigen informatie. • Werkgerei klaarleggen: 12 stevige vellen A3-papier, scharen en lijm, schrijf- en tekenpapier en –materiaal. Les 3: • Klarleggen vuurstenen werktuigen (kratjes RCE). • Zelfdrogende klei (natuurlijke kleur) • Zelf verzorgen: hout, takjes, veertjes, gedroogd gras, steentjes en bladeren, lapjes en reepjes leer (koop bv voor weinig geld een kledingstuk van (dun) leer bij een kringloopwinkel), enkele dekens of grote doeken
Les 1: oriëntatie	Bekijk samen met de leerlingen de plaat 'De tijd van de eerste boeren'. Laat de kinderen vertellen wat ze zien. Hoe komen de mensen aan hun voedsel? Waar worden hun kleren van gemaakt? Wat voor woningen hebben ze? Bespreek met de kinderen wat verschilt en overeenkomt met vandaag. Veel mensen leven in de stad. Niet meer zoveel mensen zijn boer. Maar ons voedsel komt nog steeds van de boer (al wordt het tussendoor ook vaak bewerkt in fabrieken). En de meeste stoffen voor onze kleren worden nog steeds geweven. En het gemiddelde huis lijkt nog steeds op de huizen van toen. Vertel dat dit (de eerste boeren) het begin was van de manier waarop we nu leven. En dat was in Twente zo'n 6.000 jaar geleden. Maar mensen bestaan al veel langer! Hoe leefden ze daarvoor dan? Bekijk nu de plaat 'De tijd van de jagers en verzamelaars'. Wat zien de kinderen? Welke verschillen zijn er met het leven van de eerste boeren? Ze wonen in tenten van dierenhuiden, dragen kleren van dierenhuiden. Een dierenhuid wordt gebruikt om iets mee te vervoeren. Dierenbotten worden gebruikt om muziek mee te maken. Er lopen geen dieren rond in het kamp zoals bij de eerste boeren, maar twee jagers

	komen thuis met een gedood hert. Bij het vuur zien we vlees, vis en besjes. Vertel de kinderen dat ze in de volgende les onderzoek gaan doen naar het leven van de jager-verzamelaars die rondtrokken in het gebied dat we nu Twente noemen.
Les 2: onderzoek	Deel de klas op in maximaal 12 groepjes. Voor het onderzoek krijgt ieder team een setje van de vier knipbladen. Daarnaast grabbelt ieder team één plaatje van een voorwerp uit de eerste pagina van bijlage 4. Leg uit aan de kinderen dat we van die tijd geen geschreven bronnen hebben omdat schrijven nog niet bestond. Wel is er van alles gevonden (grafvondsten, grottekeningen) waardoor we toch aardig goed weten hoe de mensen toen leefden. De mensen op de tekeningen zijn bedacht maar zouden heel goed met zijn twaalf een stam kunnen zijn geweest. Ieder groepje gaat zijn stamlid uitknippen en in het midden van een A3-vel plakken. Vervolgens komen er allerlei afbeeldingen om de persoon heen op het blad zodat ze een soort woordspin krijgen maar dan met plaatjes. Een plaatjesspin dus. Laat nu bijlage 6 zien (voorbeelduitwerking) op het digibord. Wat kunnen ze om hun stamlid heen leggen? (Let op: pas gaan plakken als dit deel van de les – onderzoek- is afgerond!) • Plaatjes van knipblad 1 • De naam die ze zelf voor hun stamlid gaan maken • Het voorwerp dat ze hebben gegrabbeld • Dieren • Voedsel • Dingen die ze zelf verzinnen over het leven van hun stamlid (in woorden of eigen tekeningetjes)* Ze laten in ieder geval één plekje over om iets op te plakken omdat er in de fase Uitvoering nog een plaatje bij komt. <i>*Bij sommige dingen is het de bedoeling dat ze hun fantasie gebruiken (plaatje van voorwerp en knipbladen met voedsel en dieren). Weten ze welke dieren het zijn? Anders proberen te vinden in een boek of op de computer! En als ze tijdens hun zoektocht nog andere dingen tegenkomen die ze aan het blad (en dus aan het leven van het stamlid) willen toevoegen, kunnen ze dat doen.</i> Gedurende dit proces maken de kinderen ook een naam voor hun stamlid. Ze mogen deze zelf verzinnen. Regels: niet meer dan 7 letters; het moet uit te spreken zijn; het mag niet lijken op een naam die wij kennen. (Tip: doe je ogen dicht en zet de punt van een potlood een aantal keren op een willekeurige plek in een tekst. De aangewezen letters vormen de basis van de naam.) Afhankelijk van de grootte van de groepjes kan het handig zijn om de taken binnen de groepjes te verdelen. Worden de taken verdeeld, laat de kinderen dit dan zoveel mogelijk zelf regelen binnen hun groepje. Ieder team dat denkt klaar te zijn met zijn plaatjesspin laat vóór het plakken het resultaat zien aan de leerkracht. Let op de volgende

	dingen: • Hebben ze een afbeelding van het dier waarvan de kleren van het stamlid zouden kunnen zijn gemaakt? • Hebben ze een of meer afbeeldingen van het favoriete maaltje van hun stamlid en hebben ze er een recept bij gemaakt? • Hebben ze het gegrabbelde plaatje van een voorwerp opgeplakt en een goede reden genoteerd waarom dat voorwerp bijzonder is voor hun stamlid? • Hebben ze zelf een naam gemaakt voor hun stamlid? • Hebben ze er nog iets extra's aan toegevoegd, ofwel feitelijk opgezocht ofwel vanuit fantasie? • Algemeen werd en wordt nog steeds aangenomen dat de mannen op jacht gingen (dus de speer meenamen) en dat de vrouwen verzamelden (de mand). Natuurlijk wordt er wel eens getwijfeld of dit stereotype beeld terecht is. Het is daarom misschien goed om de kinderen zelf te laten beslissen welk van deze rollen (of misschien beide rollen) hun stamlid vervulde. Noteer de twaalf namen die gemaakt zijn voor de stamleden op pagina 2 van het geprinte verhaal Het Geheim van de Vleesdief (bijlage 3). Vul vervolgens op een rustig moment de namen in bij de corresponderende letters in het verhaal (dat kost ca. 20 minuten). Lees het verhaal ter afsluiting van dit gedeelte voor aan de groep.
Les 3: uitvoering	Kijk nog eens naar de plaat van de jager-verzamelaars. Welke materialen zijn er te zien waarvan ze de dingen maakten die ze nodig hadden? Benoemen: dierenhuiden; dierenbotten, hout, stenen, bladeren, veren. Dat waren materialen die ze ter beschikking hadden. Misschien waren het er nog meer. Kan iemand nog iets bedenken? (klei van aarde en water, zand, gedroogd gras, geweien, dierengebitten, eigenlijk alles van een dier behalve wat ze opaten, bijvoorbeeld de blaas als waterzak en de pezen als naaidraad, etc.) Bespreek de constructie van de voorwerpen op de plaat. Probeer samen met de kinderen de antwoorden te vinden door te kijken en na te denken. Hoe zijn de tenten gemaakt? Hoe zijn de kleren genaaid? Wat gebruikten ze als draad? (dunne stroken leer of pezen van dieren) Waar naaiden ze mee? ('naalden' van dierenbotten maar die konden alleen door van tevoren gemaakte gaatjes) Wat zouden ze in de bal hebben gestopt? Hoe maak je een lap leer van een dierenhuid? Nu gaan ze zelf iets ontwerpen/uitvinden dat de jager-verzamelaars misschien ook wel hadden of wat handig voor ze was geweest. Ze krijgen stukjes leer, klei, stukken hout en takjes, steentjes, bladeren, gedroogd gras en veren. Iedereen bedenkt iets dat zij/hij daarmee kan maken en waar een jager-verzamelaar blij mee zou zijn. Vertel de kinderen: maak het niet te ingewikkeld want de gereedschappen die je daarvoor hebt zijn, net als in de steentijd, van vuursteen. Toon de handbijlen, de mesjes, de schrabbers en de stekers. Het gereedschap dat ze denken nodig te hebben mogen ze komen halen, houd er een oogje op en zeg dat ze er voorzichtig mee werken. Vuursteen is breekbaar, zeker de mesjes en de stekers.

	Vinden ze het moeilijk om iets te bedenken? Laat ze dan aan de huidige huishoudelijke zaken denken en daar een steentijdversie van bedenken. Bijvoorbeeld een vergiet om verzamelde vruchtjes in te wassen van een lapje leer met gaatjes, in de vorm van een schaalpje en vastgemaakt aan een rondgebogen takje. Een tandenborstel van een stevig takje waar aan de bovenkant een stukje van de bast af is gehaald en de houtvezels daarbinnen zijn los geplozen. Een reepje leer als armband met versierselen van takjes, steentjes en veertjes. Een rechthoekig stukje zacht hout waar in één uiteinde een kuiltje in wordt gemaakt zodat het kan worden gebruikt als lepel. Besprek met de kinderen wat ze doen. Het gaat om het experimenteren met materialen en om het besef dat alles wat wij dagelijks gebruiken ooit is bedacht uit het niets en waarschijnlijk als een heel eenvoudig voorwerpje is begonnen. Een werkstuk is dus niet goed of fout. Is iets 'mislukt', focus dan op het idee dat erachter zit. De beste plek om dit te doen is het schoolplein of de schooltuin als die er is. Staat het weer dat niet toe, kies dan voor het speellokaal. Leg een paar dekens of doeken neer. Laat iedereen daarop gaan zitten en eerst eens bedenken wat zij/hij wil maken. Daarna mogen de materialen worden opgehaald die voor dat idee nodig zijn. Ze werken op de doeken. De jager-verzamelaars hadden ook geen tafels om aan te werken. Aan het eind fotografeert iedereen zijn eigen werkstuk. De foto's worden geprint en aan de plaatjesspin van het eigen groepje toegevoegd als laatste onderdeel. Heeft iemand geen werkstuk/foto dan mag deze een werkstuk van iemand anders kiezen om toe te voegen, of iets schrijven over wat zij/hij eigenlijk wilde maken en dat erbij plakken.
Reflectie	Blik samen met de leerlingen terug op de lessen. Bespreek zowel het project als de inhoud. Stel bijvoorbeeld de volgende vragen: • Wat vonden ze het leukst? Waarom? • Wat vonden ze moeilijk? • Wat hebben ze geleerd over de tijd van de jager-verzamelaars? • Hebben ze ook iets geleerd over de tijd die er direct na kwam? • En wat hebben ze geleerd over onze tijd?
Presentatie	Elke groep presenteert tijdens de dagsluiting een onderdeel van wat zij hebben gedaan tijdens het dagproject aan de rest van de school. Laat enkele groepjes vertellen over hun stamlid dat zij hebben gemaakt en een kind het verhaal van de vleesdief voorlezen. Ook kunnen de zelfbedachte gereedschappen worden getoond. Vul dit in naar eigen inzicht.
Aandachtspunten & bijzonderheden	Bij bijlage 5 'Knipbladen voedsel en dieren', knipblad 2: Sommige kinderen ervaren de foto's van een dood zwijn en ree wellicht als confronterend. Vertel dan dat voor de jager-verzamelaars vlees een noodzakelijk onderdeel was van hun menu. Het vet en de eiwitten gaven energie. Het was moeilijk te krijgen omdat dieren zich niet willen laten vangen en hun wapens primitief waren. Daarom waren er vaak rituelen die werden uitgevoerd uit dankbaarheid voor een gedood dier. Er was dus geen sprake van massaconsumptie, de weinige mensen

	waren onderdeel van de natuur en werden zelf soms ook bejaagd (door beren of wolven). Bij bijlage 5 'Knipbladen voedsel en dieren', knipblad 4: De oeros is uitgestorven. Dat hier toch een foto staat is omdat er een geslaagde poging is gedaan het dier terug te fokken.
Bijlagen	Plaat 'De eerste boeren' (bijlage 1) Plaat 'Jagers en verzamelaars' (bijlage 2) Verhaal 'Geheim van de Vleesdief' (bijlage 3) Knipbladen stam en voorwerpen 1x printen (bijlage 4) Knipbladen voedsel en dieren 12x printen (bijlage 5) Dierennamen, info voor leerkracht (bijlage 5) Voorbeelduitwerking onderzoeksfase (bijlage 6) Vuurstenen gereedschappen